

Kazania sejmowe Piotra Skargi jako przykład renesansowej retoryki

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Prezentacja TED](#)
- [Sprawdź się](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Bibliografia:

- Źródło: Martin Luther King, *Mam marzenie*, Waszyngton 28 sierpnia 1963 r.
- Źródło: Olga Tokarczuk, *Czuły narrator*, Sztokholm 7 grudnia 2019 r.
- Źródło: Piotr Skarga, *Kazanie ósme. O szóstej chorobie Rzeczypospolitej, która jest dla grzechów jawnych i niekarności ich*, [w:] tegoż, *Kazania sejmowe*, oprac. M. Korolka, J. Tazbir, Wrocław 1984, s. 204–206.
- Źródło: Mirosław Korolko, *Sztuka retoryki. Przewodnik encyklopedyczny*, Warszawa 1990, s. 96–97.
- Źródło: Piotr Skarga, *Kazanie ósme. O szóstej chorobie Rzeczypospolitej, która jest dla grzechów jawnych i niekarności ich*, [w:] tegoż, *Kazania sejmowe*, oprac. J. Tazbir, M. Korolka, Wrocław 1984, s. 200–203.
- Źródło: Piotr Skarga, *Na artykuł o jezuitach zjazdu sędomińskiego*, Kraków 1606.

Kazania sejmowe Piotra Skargi jako przykład renesansowej retoryki

Jan Matejko, *Kazanie Skargi*, 1864

Źródło: domena publiczna.

Według niepotwierdzonego źródła kazanie wygłoszone przez Piotra Skargę w wileńskiej katedrze zgromadziło 10 tysięcy słuchaczy. Znacznie mniej osób, bo zaledwie około 200, mogło być w świadkami wystąpienia kaznodziei podczas obrad sejmu w 1597 r., choć to właśnie z tym wydarzeniem kojarzone jest powstanie *Kazań sejmowych*. Udowodniono jednak, że Piotr Skarga tych kazań nie wygłosił, od razu przeznaczył je bowiem do lektury. Nie oznacza to jednak, że nie można ich postrzegać jako dokonań o charakterze retorycznym.

Twoje cele

- Poznasz kontrreformacyjny kontekst *Kazań sejmowych* Piotra Skargi.
- Dokonasz analizy fragmentu *Kazania ósmego* Piotra Skargi w celu wykazania perswazyjnego charakteru tekstu.
- Sporządzisz notatkę na temat najczęściej stosowanych przez Piotra Skargę środków retorycznych.
- Wyjaśnisz funkcjonalność stosowanych przez Piotra Skargę w *Kazaniu ósmym* środków retorycznych.

Przeczytaj

Retoryka – znaczenie pojęcia

Słowo „**retoryka**” bywało różnie rozumiane. Niekiedy utożsamiano je ze stylistyką albo uważano za synonim **oratorstwa**. Wyraz wywodzi się z języka greckiego, w którym *rethoriké* oznacza sztukę mówienia, a raczej – umiejętność przemawiania. Początków tej dyscypliny upatruje się w wydarzeniach, które miały miejsce w V w. p.n.e. na Sycylii. Obalono tam miejscowego tyrana, a konsekwencją przewrotu były procesy sądowe, w których pokrzywdzeni przez władcę musieli udowadniać przed sądem swoje racje do odszkodowań. Jeden z filozofów opracował wówczas zasady głoszenia wystąpień sądowych, które miały skutecznie przekonywać.

Już w Grecji można dostrzec dwa odmienne podejścia do retoryki jako sztuki, która stała się podstawą wykształcenia obywatela. Platon (424–348) zarzucał retorom, że dążą do udowodnienia rzeczy, które mogą być niezgodne z prawdą i moralnością, więc w rzeczywistości posługują się kłamstwem. Inni jednak – na czele z Gorgiaszem (ok. 480–ok. 385), filozofem uważanym za „ojca” retoryki – wskazywali na neutralny charakter retoryki: sama sztuka pięknego i skutecznego przemawiania nie ma nic wspólnego z rozróżnianiem prawdy i fałszu, może więc zostać użyta zarówno w słusznej, jak i niesłusznej sprawie.

Obecnie retorykę definiuje się jako sztukę tworzenia **perswazyjnej** wypowiedzi ustnej lub pisemnej. Wypowiedź retoryczna zbudowana jest na określonych zasadach i często ma praktyczne zastosowanie w debatach politycznych, społecznych lub w sądownictwie.

Retoryka w renesansie

Retoryka rozwijała się w starożytności: Grecy i Rzymianie traktowali ją jako wiedzę i umiejętność niezbędną do udziału w życiu społecznym i wykorzystywaną głównie w sądownictwie, polityce i działalności artystycznej. W następnych epokach nie tylko korzystano z podstaw antycznej retoryki, ale i rozwijano tę sztukę.

Retoryka miała bardzo duże znaczenie w renesansie. Nauczano jej w szkołach jako jednej z głównych dziedzin filologicznych. Traktowano ją jako istotny element

dziedzictwa antycznego, ale także sięgano po nią w praktycznych, istotnych sytuacjach, np. podczas zjazdów sejmików i sejmów czy w trakcie **dysput** religijnych. Retoryka była postrzegana jako nieodzowny składnik szeroko pojętej pedagogiki – za ideał wychowawczy uważano wykształconego oratora, który wykorzystuje umiejętności przemawiania lub pisania mów, by aktywnie uczestniczyć w działalności społecznej.

Nastawienie **parenetyczne** można również dostrzec w polityce Towarzystwa Jezusowego – zakonu, do którego Piotr Skarga wstąpił w wieku 33 lat. Dydaktyka realizowana za pośrednictwem retoryki okazywała się szczególnie ważna w polemikach religijnych. Nacisk na wykształcenie retoryczne pozwalał kształtować sprawnych mówców, którzy potrafili przekonywać do swych racji w sporach z innowiercami.

Portret Piotra Skargi jako rektora Akademii Wileńskiej, koniec XVII w.

Źródło: domena publiczna.

Piotr Skarga – retor

Pomnik Piotra Skargi na pl. Marii Magdaleny w Krakowie, autor: Czesław Dźwigaj

Źródło: Cancre, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 4.0.

Piotr Skarga poznał zasady retoryki podczas studiów w Akademii Krakowskiej. W latach 1552–1555 pobierał tam nauki zakończone otrzymaniem tytułu **bakałarza**, co wiązało się m.in. z przejściem kursu retoryki. Jednak znaczenie, jakie Skarga uzyskał w staropolskim piśmiennictwie, nie wynika z przyswojenia przez niego teorii, lecz jest efektem późniejszej wieloletniej praktyki kaznodziejskiej oraz talentu (umiejętne obrazowanie za pomocą m.in. **anafory** i **paralelizmu**). Docenił go m.in. Zygmunt III Waza, który tuż po koronacji powołał Skargę na nieistniejące dotąd stanowisko kaznodziei królewskiego. Jezuita pełnił jego obowiązki niemal do samej śmierci.

Niewiele dokumentów pochodzących z epoki wskazuje na Piotra Skargę jako retora. Ich

zawartość w dużym stopniu zależy od tego, czy ich autorami są katolicy, czy przeciwnicy religijni. Pierwsi podkreślają umiejętności **krasomówcze** Skargi, potwierdzone przez tłumy uczestniczące w jego kazaniach w świątyniach Krakowa czy Wilna. Pośrednio o wysokiej jakości piśmiennictwa i praktyki oratorskiej autora *Kazań sejmowych* poświadczają przedstawiciele innych wyznań, a więc – paradoksalnie – krytycy tych wystąpień. Zarzucali oni Skardze gwałtowność i brak tolerancji, ale i wskazywali na jego skuteczność w roli plemisty.

Program oratorski Piotra Skargi

Piotr Skarga w broszurze zatytułowanej *Na artykuł o jezuitach zjazdu sędziarskiego* sam charakteryzował swój cel jako mówcy:

((Piotr Skarga

Na artykuł o jezuitach zjazdu sędziarskiego

W tym rzemieśle kaznodziejskim [...] co dzień się wżdy przyuczam, abym i ducha prorockiego i miłości a gorącości apostołskiej w kazaniu przymnażał i w słowach ostrożności i roztopności wietzej nabywał; prosząc [...], abych tak mówił jako potrzeba do czci bożej i naprawy ludzkiego zbawienia. Ja w prostocie swej stoję i stilum kazania swego i wolności apostołskiej i kapłańskiej w mówieniu dochowuję

Źródło: Piotr Skarga, *Na artykuł o jezuitach zjazdu sędziarskiego*, Kraków 1606.

Słownik

anafora

(gr. *anaphorá* – podniesienie) – środek stylistyczny polegający na powtarzaniu tego samego słowa (lub ich grupy) na początku wersu, zdania, akapitu

krasomówstwo

(stp. *krasa* – tu: piękno) – sztuka pięknego przemawiania; umiejętność sprawnego i przejrzystego wyrażania swoich myśli

oratorstwo

(łac. *orator* – mówca) – gatunek wypowiedzi, której przeznaczeniem jest publiczne wygłoszenie; czasem za synonim oratorstwa podaje się krasomówstwo

paralelizm

(gr. *parallēlismós* – zestawienie) – występujące w utworze podobieństwo, np. znaczeniowe, kompozycyjne, składniowe, stroficzne, polegające na powtarzaniu podobnego motywu, wątku, budowy wypowiedzenia lub konstrukcji zwrotki

parenetyczny

(gr. *paraneisis* – pouczenie) – zachęcający do naśladowania jakiegoś zachowania lub postawy

perswazja

(łac. *persuasio* – dowodzenie, wyjaśnianie) – sztuka przekonywania kogoś do swoich racji

retoryka

(gr. *rethor* – mówca) – sztuka wymowy; nauka o skutecznym i pięknym wygłaszaniu mów

Prezentacja TED

Polecenie 1

Zapoznaj się z treścią wykładu prof. Pawła Stępnia. Wyjaśnij, jakie znaczenie dla ruchu kontrreformacyjnego miały kazania Piotra Skargi? Zanotuj, z jakimi przekonaniem charakterystycznymi dla myśli reformacyjnej walczyła kontrreformacja.

Film dostępny pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/DMhKAIHdR>

Źródło: Englishsquare.pl sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Film nawiązujący do treści materiału pod tytułem *Kazania sejmowe Piotra Skargi*.

Polecenie 2

Podaj podobieństwa i różnice między dziełami Andrzeja Frycza Modrzewskiego i Piotra Skargi.

Sprawdź się

Tekst do ćwiczeń

((Piotr Skarga

Kazanie ósme. O szóstej chorobie Rzeczypospolitej, która jest dla grzechów jawnych i niekarności ich

Cóż mam z tobą czynić, nieszczęśliwe królestwo? Kto tu na was, [ze wszech stron królestwa zebrane](#), i na głowy ludu patrzy i wasze obyczaje i sprawy widzi, domyślać się może, jakie niezbożności i grzechy po wszytkiej Koronie panują!

Bych był [Izajaszem](#), chodziłbym boso i na poły nagi, wołając na was, rozkoszniki i rozkosznice, przestępniki i przestępnice [zakonu](#) Bożego: „[...] I będzie wam złość wasza, jako mur porysowany wysoki, który, gdy się nie spodziejecie, upadnie. I jako garncarska flaszka, mocno uderzona, z której się nie najdzie skorupka na noszenie trochy ognia i na poczerpnienie trochy wody z dołku”¹. Ustawicznie się mury Rzeczyposp[olitej] waszej rysują, a wy mówicie: Nic, nic! Nie-rządem stoi Polska! Lecz gdy się nie spodziejecie, upadnie i was wszytkich potłucze!

Bych był [Jeremijaszem](#), wziąłbym pęta na nogi i [okowy](#), i łańcuch na szyję i wołałbym na was grzeszne, jako on wołał: „Tak spętają pany i [pożoną](#) jako barany w cudze strony”. [...] I ukazałbym zbutwiałą i zgnojoną suknię, którą trząsnąwszy, gdyby się w perzyny rozleciała, mówiłbym do was: „Tak się popsuje i w niwecz obróci, i w dym a w perzynę pójdzie chwała wasza i wszytki dostatki wasze”².

I wzięwszy garniec gliniany, a zwoławszy was wszytkich uderzyłbym go mocno o ścianę w oczach waszych, mówiąc: „Tak was pogruchocę, mówi Pan Bóg, jako ten garniec, którego skorupki spoić się i naprawić nie mogą”³. I wołałbym jako i on, płacząc: „Kto głowie mojej doda wody i źródło łez oczom moim, abych we dnie i w nocy opłakał

pobite ojczyzny i narodu mego? Uciekłbym na pustynię i odbiegałbym ludu mego, bo wszyscy wyrodkowie (jakoby nie onych dobrych ojców synowie) i skupienie zbrodniów [...].⁴” Zwołajcie **narzekalniczek**, niech nad nami lamentują, mówiąc: „Puszczajcie łzy oczy nasze, i powieki nasze opływajcie wodą! O jakośmy zwojowani i wielce pohańbieni! [...]”⁵.

Bych był (**Ezechijelem**), ogoliwszy głowę i brodę, włosy bych na trzy części rozdzielił. I spaliłbym jedną część, a drugą bych posiekał, a trzecią bych na wiatr puścił. I wołałbym na was: „Jedni z was poginiecie głodem, drudzy mieczem, a trzeci się po świecie rozproszycie”⁶. I nie wychodziłbym z mieszkania mego drzwiami ani oknem, ale bych ścianę przekopał, w **rzeczy** uciekając. I wołałbym na was: „Tak się z wami stanie, żadne was zamki twierdze nie obronią! Wszystkie nieprzyjacieli wywróci i was pogubi!”

Bych był **Jonaszem**, chodząc po ulicach wołałbym na was: „Czterdzieści dni nie wynidą, a Niniwe abo to królestwo wasze upadnie”⁸.

Bójcie się wżdy tych pogrózek. Jać objawienia osobliwego od P[ana] Boga o was i o zgubie waszej nie mam. Ale poselstwo do was mam od P[ana] Boga i mam to poruczenie, abych wam złości wasze ukazował i pomstę na nie, jeśli ich nie oddalicie, opowiadał. Wszystkie królestwa, które upadały, takie posłańce Boże i kaznodzieje miały, którzy im **wymiatali na oczy** grzechy ich i upadek oznajmiali. Jako mieli Żydowie przed **Babilońską niewolą**, o czym Pismo mówi: „Posyłał Pan Bóg posły swoje do nich, rano wstając i co dzień upominając. Przeto iż chciał pofolgować ludowi swojemu i mieszkaniu swemu. Ale się oni z posłów Bożych śmiali i natrzęsali (mówiąc: dawno nam grozicie, a nic nie masz, chwała Bogu). I lekce uważali słowa Boskie, aż przyszedł gniew Boży na nie, i lekarstwo żadne być nie mogło”⁹.

Źródło: Piotr Skarga, *Kazanie ósme. O szóstej chorobie Rzeczypospolitej, która jest dla grzechów jawnych i niekarności ich*, [w:] tegoż, *Kazania sejmowe*, oprac. J. Tazbir, M. Korolka, Wrocław 1984, s. 200–203.

Ćwiczenie 1

Przypomnij sobie pojęcie mowy zależnej i niezależnej z zakresu gramatyki, a następnie zaznacz ten rodzaj, który dominuje we fragmencie *Kazania ósmego*.

☐ mowa pozornie zależna

☐ mowa niezależna

☐ mowa zależna

Ćwiczenie 2

Czemu służy przywoływanie słów starotestamentowych proroków? Zaznacz poprawne odpowiedzi.

☐ udowadnia, że sytuacja Polski jest podobna do tej, w której znajdował się Izrael

☐ autor stylizuje się na proroka

☐ twórca w ten sposób udowadnia swoją erudycję, co zapowiedział w pierwszym akapicie

☐ kaznodzieja podpira się autorytetem biblijnym

Ćwiczenie 3

Podane przykłady epitetów zakwalifikuj do jednej z dwóch grup:

epitety podmiotowe (wskazujące na stosunek mówiącego do opisywanego zjawiska)

epitety przedmiotowe (pozbawione nacechowania emocjonalnego)

mur wysoki

Babilońska niewola

cudze strony

pobite ojczyzny

garncarska flaszka

nieszczęśliwe królestwo

mur porysowany

Ćwiczenie 4

Wykaż, że tekst Piotra Skargi ma charakter perswazyjny.

Ćwiczenie 5

W kazaniu pojawia się zdanie: „Nie-rządem stoi Polska!”. Wyjaśnij różnicę znaczeniową wynikającą z możliwości dwóch odmiennych sposobów zapisu tego twierdzenia:

- Nie rządem stoi Polska!
- Nierządem stoi Polska!

Ćwiczenie 6

Opisz sposób, w jaki Piotr Skarga podtrzymuje kontakt z odbiorcą.

Ćwiczenie 7

Wyjaśnij, czemu służy stosowanie anafor w przytoczonym tekście kazania.

Ćwiczenie 8

Przeczytaj cytat z tekstu Mirosława Korolko na temat tekstów retorycznych. W krótkiej wypowiedzi uzasadnij, czy wniosek badacza znajduje potwierdzenie w *Kazaniu ósmym* Piotra Skargi?

((Mirosław Korolko

Sztuka retoryki. Przewodnik encyklopedyczny

Sztuka skutecznego przekonywania polega głównie na powtarzaniu tego samego, tylko za każdym razem inaczej. Paralelizm myślowy, kompozycyjny i stylistyczny jest więc nieodzownym składnikiem retorycznego dyskursu

Źródło: Mirosław Korolko, *Sztuka retoryki. Przewodnik encyklopedyczny*, Warszawa 1990, s. 96–97.

Praca domowa

Przeczytaj fragment *Kazania ósmego. O szóstej chorobie Rzeczypospolitej, która jest dla grzechów jawnych i niekarności ich* autorstwa Piotra Skargi. Następnie wypełnij tabelę, za każdym razem wskazując na inny środek retoryczny.

Wskazówki:

- Zastanów się nad metodami perswazji, jakie stosuje Piotr Skarga, ale także nad celem, któremu służą.
- Zwróć uwagę na środki retoryczne wskazujące na to, że kaznodzieja chciałby wejść z dialog z odbiorcami.
- Pamiętaj, że środkami retorycznymi mogą być też środki stylistyczne stosowane np. w poezji. Sprawdź, czy w poniższym fragmencie występują takie środki jak: metatafora, hiperbola, alegoria, anafora, paralelizm i inne.
- Zwróć uwagę na to ważne elementy tekstu retorycznego: apel i [pointę](#).
- Przypomnij sobie definicje ze słownika w sekcji „Przeczytaj”.

Piotr Skarga

Kazanie ósme. O szóstej chorobie Rzeczypospolitej, która jest dla grzechów jawnych i niekarności ich

Daje nam Pismo ś. znać, iż jedne są pogrożki Boskie, które się odmienić mogą, gdy ludzie pokutują, a wypraszają się z gniewu Boskiego. Jako Niniwczycy od zapadnienia i jako Ezechijasz król od śmierci się wyprosił: choć mu powiedziano: „Rozpraw dom swój; bo już umrzesz, a żyć nie będziesz”¹⁰. On się wypłakał i wymodlił, iż Pan Bóg dekret swój odmienić raczył.

Drugie są pogrożenia Pańskie, które się nie iszczą rychło, ale aż na potomstwie i synach grzeszących i ojców złych naśladowujących. Takie było o potopie, które się nie ziściło, aż we sto lat i dwadzieścia. I ono o Babilońskiej niewolej, o które prosił tenże Ezechijasz Pana Boga, aby ono złupienie domu królewskiego i pobranie w niewolą synów jego nie przychodziło za czasów i dni jego, gdy mówił do Izajasza: „Już wszystko dobrze, co Pan Bóg uczyni, choć nas tak srogo pokarze i pogubi; jednak proszę, aby był pokój za dni moich, abych ja na to nie patrzył”¹¹.

Trzecie pogroźki są, które żadnej odmiany mieć nie mogą. Gdy widzi Pan Bóg, iż się ludzie do pokuty nie udadzą ani skłonią, tedy czyni na zgubę ich nieodmienny swój dekret. Jaki uczynił na Faraona, gdy mówił: „Ja zatwardzę serce jego, iż nie usłucha, ani prawej pokuty czynić będzie”¹². To jest, wiedział Pan Bóg (bo mu tę wiadomość trudno odejmować), iż wolnej wolej swojej nie miał na dobre użyć. I przeto łaskę swoją od niego oddalił, które oddalenie zatwardzeniem się zowie. [...]

Z jakież pogroźkami posłał mię do was Pan Bóg, Przekacni Panowie moi? Jeśli mię spytacie: z pierwszymi, czy z wtórymi, czy z trzecimi? Ja odpowiem: nie wiem. To tyło wiem, iż jedna z tych trzech was nie minie. A ja wam, namilszym bratom moim, i ludowi memu, i ojczyźnie miłej mojej pierwszej życzę, aby wam Pan Bóg tak groził, jakoby wam dał pomoc do powstania i pokuty na odmianę dekretów i pogroźek swoich; abyśmy nie ginęli, ale się przestraszywszy do ubłagania gniewu Pańskiego wszystko serce i myśli obrócili.

Źródło: Piotr Skarga, *Kazanie ósme. O szóstej chorobie Rzeczypospolitej, która jest dla grzechów jawnych i niekarności ich*, [w:] tegoż, *Kazania sejmowe*, oprac. M. Korolka, J. Tazbir, Wrocław 1984, s. 204–206.

Nazwa środka retorycznego	Przykład z <i>Kazania ósmego</i>	Funkcja środka retorycznego w <i>Kazaniu ósmym</i>

Dla nauczyciela

Autor: Maria Gniłka-Somerlik

Przedmiot: Język polski

Temat: *Kazania sejmowe* Piotra Skargi jako przykład renesansowej retoryki

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum, zakres podstawowy i rozszerzony

Podstawa programowa:

Zakres podstawowy

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

I. Kształcenie literackie i kulturowe.

1. Czytanie utworów literackich. Uczeń:

4) rozpoznaje w tekście literackim środki wyrazu artystycznego poznane w szkole podstawowej oraz środki znaczeniowe: oksymoron, peryfrazę, eufonię, hiperbolę; leksykalne, w tym frazeologizmy; składniowe: antytezę, paralelizm, wyliczenie, epiforę, elipsę; wersyfikacyjne, w tym przerzutnię; określa ich funkcje;

13) porównuje utwory literackie lub ich fragmenty, dostrzega kontynuacje i nawiązania w porównywanych utworach, określa cechy wspólne i różne;

2. Odbiór tekstów kultury. Uczeń:

1) przetwarza i hierarchizuje informacje z tekstów, np. publicystycznych, popularnonaukowych, naukowych;

2) analizuje strukturę tekstu: odczytuje jego sens, główną myśl, sposób prowadzenia wywodu oraz argumentację;

III. Tworzenie wypowiedzi.

1. Elementy retoryki. Uczeń:

3) rozumie i stosuje w tekstach retorycznych zasadę kompozycyjną (np. teza, argumenty, apel, pointa);

4) wyjaśnia, w jaki sposób użyte środki retoryczne (np. pytania retoryczne, wyliczenia, wykrzyknienia, paralelizmy, powtórzenia, apostrofy, przerzutnie, inwersje) oddziałują na odbiorcę;

Zakres rozszerzony

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

I. Kształcenie literackie i kulturowe.

2. Odbiór tekstów kultury. Uczeń: spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto:

3) rozpoznaje nawiązania do tradycji biblijnej i antycznej w kulturze współczesnej;

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje obywatelskie;
- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji;
- kompetencje w zakresie świadomości i ekspresji kulturalnej.

Cele operacyjne. Uczeń:

- wyjaśnia kontekst historyczny (kontreformacyjny) *Kazań sejmowych* Piotra Skargi;
- wskazuje typowe środki retoryczne stosowane przez Piotra Skargę w *Kazaniach sejmowych*;
- analizuje celowość użytych środków retorycznych przez kaznodzieję w tym: paralelizmu, anafory, licznych cytatów biblijnych;
- porównuje mowy retoryczne różnych autorów.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm.

Metody i techniki nauczania:

- odwrócona klasa;
- ćwiczeń przedmiotowych;
- z użyciem komputera;
- dyskusja;
- z użyciem e-podręcznika;
- analiza materiału źródłowego (porównawcza).

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda.

Przebieg lekcji:

Przed lekcją:

Nauczyciel przed lekcją poleca uczniom przygotowanie się do realizacji tzw. odwróconej klasy. Zadaniem uczniów jest przeczytanie w domu sekcji „Wprowadzenie” i „Przeczytaj” oraz zapoznanie się z wykładem profesora Pawła Stępnia z e-materiału.

Faza wprowadzająca:

Nauczyciel po przypomnieniu uczniom o formie lekcji, zapisuje jej temat na tablicy. Następnie poleca wspólne wykonanie poleceń: 1 i 2 do multimediu. W ten sposób sprawdza poziom przygotowania uczniów do lekcji i znajomość treści e-materiału.

Faza realizacyjna:

1. Nauczyciel prosi uczniów, by przyjrzeni się obrazowi Jana Matejki *Kazania Skargi* z 1864 roku i opisali emocjonalność, którą wyraża postawa kaznodziei. Nauczyciel pyta:
 - *Czy postawa kaznodziei jest bierna, czy aktywna?*
 - *Czy kaznodzieja przemawia w sposób zaangażowany i po czym to można rozpoznać?*
 - *W jaki sposób jego postawę odbiera otoczenie widoczne na obrazie?*
 - *Czy, żeby przekonać słuchaczy do swojej mowy retorycznej wystarczą tylko środki retoryczne, czy potrzebne są także gesty?*
2. Po dyskusji uczniowie rozpoczynają właściwą lekcję odwróconą i dokonują analizy środków retorycznych użytych przez Piotra Skargę w *Kazaniu ósmym. O szóstej chorobie Rzeczypospolitej, która jest dla grzechów jawnych i niekarności ich*. Wykonują wszystkie ćwiczenia z sekcji „Sprawdź się”.

Faza podsumowująca

Nauczyciel rozdaje uczniom karty pracy z fragmentami dwóch współczesnych tekstów o charakterze retorycznym: mowy noblowskiej Olgi Tokarczuk i przemówienia Martina Luthera Kinga.

((Martin Luther King

Mam marzenie

(...) Mam marzenie, że pewnego dnia, na czerwonych wzgórzach Georgii, synowie byłych niewolników i synowie ich właścicieli będą mogli usiąść razem przy stole braterstwa. Mam marzenie, że pewnego dnia nawet stan Mississippi, stan upalny od gorąca niesprawiedliwości, upalny od gorąca ucisku będzie przekształcony w oazę wolności i sprawiedliwości. Mam marzenie, że czwórka moich

małych dzieci będzie pewnego dnia żyła w kraju, gdzie nie będą osądzane po kolorze ich skóry ale po istocie ich osobowości

Mam dziś marzenie! Mam marzenie, że pewnego dnia w Alabamie, z jej zjadłymi rasistami, z jej gubernatorem, z którego ust sączą się słowa wprowadzania i anulowania; pewnego dnia właśnie w Alabamie mali czarni chłopcy i czarne dziewczęta będą mogli wziąć się za ręce z małymi białymi chłopcami i białymi dziewczętami jak bracia i siostry.

Mam dziś marzenie! Mam marzenie, że pewnego dnia każda dolina będzie wyniesiona, każdy szczyt i góra obniżona, szorstkie miejsca wygładzone, krzywe wyprostowane, a chwała Pana objawiona i wszyscy ludzie to razem zobaczą. To nasza nadzieja. To jest wiara, z którą wrócę na Południe.

Źródło: Martin Luther King, *Mam marzenie*, Waszyngton 28 sierpnia 1963 r.

((Olga Tokarczuk

Czuły narrator

(...) Czy zastanawialiście się kiedyś, kim jest ten cudowny opowiadacz, który w Biblii woła wielkim głosem: »Na początku było słowo«? Który opisuje stworzenie świata, jego pierwszy dzień, kiedy chaos został oddzielony od porządku? Który śledzi serial powstawania kosmosu? Który zna myśli Boga, zna jego wątpliwości i bez drżenia ręki stawia na papierze to niebywałe zdanie: »I uznał Bóg, że to było dobre«. Kim jest to, które wie, co sądził Bóg? Wyjawszy wszelkie wątpliwości teologiczne możemy uznać tę figurę tajemniczego i czułego narratora za cudowną i znamienne. To punkt, perspektywa, z której widzi się wszystko. Widzieć wszystko to uznać ostateczny fakt wzajemnego powiązania rzeczy istniejących w całość, nawet jeżeli te związki nie są jeszcze przez nas poznane.

Źródło: Olga Tokarczuk, *Czuły narrator*, Sztokholm 7 grudnia 2019 r.

Uczniowie we wspólnej dyskusji zastanawiają się nad następującymi kwestiami:

- Co łączy powyższe teksty z *Kazaniami sejmowymi* Piotra Skargi?
- Jakich środków stylistycznych użyli wszyscy mówcy?
- Do jakiego ponadczasowego źródła kultury odwołali się mówcy i w jakim celu?

Praca domowa:

Przeczytaj fragment *Kazania ósmego. O szóstej chorobie Rzeczypospolitej, która jest dla grzechów jawnych i niekarności ich* autorstwa Piotra Skargi. Następnie wypełnij tabelę, za każdym razem wskazując na inny środek retoryczny.

Wskazówki:

- Zastanów się nad metodami perswazji, jakie stosuje Piotr Skarga, ale także nad celem, któremu służą.
- Zwróć uwagę na środki retoryczne wskazujące na to, że kaznodzieja chciałby wejść z dialog z odbiorcami.
- Pamiętaj, że środkami retorycznymi mogą być też środki stylistyczne stosowane np. w poezji. Sprawdź, czy w poniższym fragmencie występują takie środki jak: metatafora, hiperbola, alegoria, anafora, paralelizm i inne.
- Zwróć uwagę na to ważne elementy tekstu retorycznego: apel i pointa.
- Przypomnij sobie definicje ze słownika w sekcji „Przeczytaj”.

((Piotr Skarga

Kazanie ósme. O szóstej chorobie Rzeczypospolitej, która jest dla grzechów jawnych i niekarności ich

Daje nam Pismo ś. znać, iż jedne są pogrożki Boskie, które się odmienić mogą, gdy ludzie pokutują, a wypraszają się z gniewu Boskiego. Jako Niniwczykowie od zapadnienia i jako Ezechijasz król od śmierci się wyprosił: choć mu powiedziano: „Rozpraw dom swój; bo już umrzesz, a żyć nie będziesz”. On się wypłakał i wymodlił, iż Pan Bóg dekret swój odmienić raczył.

Drugie są pogrożenia Pańskie, które się nie iszczą rychło, ale aż na potomstwie i synach grzeszących i ojców złych naśladowujących. Takie było o potopie, które się nie ziściło, aż we sto lat i dwadzieścia. I ono o Babilońskiej niewolej, o które prosił tenże Ezechijasz Pana Boga, aby ono złupienie domu królewskiego i pobranie w niewolą synów jego nie przychodziło za czasów i dni jego, gdy mówił do Izajasza: „Już

wszystko dobrze, co Pan Bóg uczyni, choć nas tak srogo pokarze i pogubi; jednak proszę, aby był pokój za dni moich, abych ja na to nie patrzył

Trzecie pogróżki są, które żadnej odmiany mieć nie mogą. Gdy widzi Pan Bóg, iż się ludzie do pokuty nie udadzą ani skłonią, tedy czyni na zgubę ich nieodmienny swój dekret. Jaki uczynił na Faraona, gdy mówił: „Ja zatwardzę serce jego, iż nie usłucha, ani prawej pokuty czynić będzie”. To jest, wiedział Pan Bóg (bo mu tę wiadomość trudno odejmować), iż wolnej wolej swojej nie miał na dobre użyć. I przeto łaskę swoją od niego oddalił, które oddalenie zatwardzeniem się zowie. [...]

Z jakimiż pogróżkami posłał mię do was Pan Bóg, Przekacni Panowie moi? Jeśli mię spytacie: z pierwszymi, czy z wtórymi, czy z trzecimi? Ja odpowiem: nie wiem. To tyło wiem, iż jedna z tych trzech was nie minie. A ja wam, namilszym bratom moim, i ludowi memu, i ojczyźnie miłej mojej pierwszej życzę, aby wam Pan Bóg tak groził, jakoby wam dał pomoc do powstania i pokuty na odmianę dekretów i pogrózek swoich; abyśmy nie ginęli, ale się przestraszywszy do ubłagania gniewu Pańskiego wszystko serce i myśli obrócili.

Źródło: Piotr Skarga, *Kazanie ósme. O szóstej chorobie Rzeczypospolitej, która jest dla grzechów jawnych i niekarności ich*, [w:] tegoż, *Kazania sejmowe*, oprac. M. Korolka, J. Tazbir, Wrocław 1984, s. 204–206.

Nazwa środka retorycznego	Przykład z <i>Kazania ósmego</i>	Funkcja środka retorycznego w <i>Kazaniu ósmym</i>

--	--	--

--	--	--

--	--	--

Materiały pomocnicze:

Jakub Zdzisław Lichański, *Retoryka. Od renesansu do współczesności. Tradycja i innowacja*, Warszawa 2009.

Piotr Skarga. Na historycznej wokandzie, film dokumentalny dostępny na portalu Ninateka.

Wskazówki metodyczne:

Uczniowie mogą wykorzystać multimedium bazowe także do omawiania twórczości retorycznej Andrzeja Frycza Modrzewskiego.